

ФУНКЦІЇ ТИПОВИХ ВЕРСІЙ

Типові версії як інформаційні моделі, в яких відображені засновані на спостереженнях позитивні знання, що надають найбільш ймовірне пояснення події злочину в цілому чи її окремих сторін у відповідності до певних слідчих ситуацій, мають не лише відмінну від конкретних (робочих) версій фактичну базу формування, а й виконують специфічні функції. Аналіз природи типових версій, процедури їх побудови та сфери реалізації дає підстави стверджувати, що їм притаманні гносеологічна (пізнавальна), організаційна, методична, евристична і дидактична функції.

Гносеологічна (пізнавальна) функція типових версій полягає в тому, що вони виступають своєрідним орієнтиром високого рівня, до якого може звертатися слідчий у ході розслідування конкретних злочинних проявів, особливо вчинених у ситуаціях неочевидності. Оскільки типові версії існують у реальному вигляді, то на їх підставі можна висувати версії конкретні (робочі). Як зазначає В. О. Коновалова, типові версії існують у своїх стабільних характеристиках незалежно, і стосовно до конкретної ситуації, уявно накладаються як визначений стандарт, де деталі не мають значення. Тут вже важливим є те, наскільки конкретна ситуація збігається з криміналістичним еталоном події, як можливе пояснення для визначення напрямку розслідування [1, 61]. Так, у дефіциті вихідної інформації початкового етапу розслідування неочевидних вбивств типові версії щодо деяких категорій злочинців дозволяють слідчому висунути версії конкретні (робочі) і тим самим окреслити коло осіб, серед яких їх слід шукати у першу чергу [2, 131].

Говорячи про гносеологічну (пізнавальну) функцію типових версій, необхідно зазначити, що вона реалізується опосередковано, тобто через висунення і перевірку слідчих версій (конкретних, робочих). Саме слідчі версії дозволяють надати приблизне пояснення події, що сталася, і на цій основі встановити ті обставини, що ще невідомі і підлягають пізнанню (доказуванню). Із наведеного випливає, що слідчі версії спрямовані на пізнання конкретного злочинного прояву, сприяють отриманню доказової інформації у кримінальній справі, тоді як типові версії виступають лише орієнтиром того, як це доцільно здійснити. Зазначене зайвий раз пересвідчує, що типові версії — це реальні, а не уявні моделі, що базуються не на припустимому, а на позитивному, достовірному знанні, котре сформоване на підставі узагальнення практики розслідування окремої категорії злочинів. Більше того, типові версії є абстрактними утвореннями, вони суб'єктивно не персоніфіковані, тобто не належать конкретному слідчому. З огляду на викладене вважаємо за можливе підтримати позицію О. М. Ларіна щодо віднесення типових версій до розряду криміналістичних, а не слідчих [3, 7].

Гносеологічна (пізнавальна) функція типових версій, як видається, має й дві сфери спрямованості: ретроспективну та перспективну (прогностичну). Щодо

першої, то типові версії як свого роду аналогові моделі того, що мало місце раніше, тобто де, яким способом і знаряддями, якою особою учинялися аналогічні злочини в минулому, дозволяють зробити припущення стосовно ще не встановлених фактів (обставин, слідів), але існування яких з високим ступенем є ймовірним з огляду на попередній досвід. Це, з одного боку, дозволяє заповнити інформаційний вакуум, а з іншого — стимулює пізнавальну діяльність слідчого у відповідному напрямку і в певних межах. А тому перед слідчим на перший план постає розпізнання події злочину і порівняння його з еталонними зразками, що відображені в літературних джерелах.

Крім того, типові версії виступають підґрунтям для побудови прогнозів, тобто дозволяють здійснити діагностування, розпізнання передпрогнозої ситуації, дати оцінку об'єкту прогнозу, що становить основу для прогностичних розробок та сприяє досягненню сформульованих завдань, зокрема звууженню сфери і напрямку пошуку можливого місця вчинення нового злочину, визначенню ймовірної нової жертви, кола осіб, що здатні скоїти такого роду злочин, тощо. Прогностична спрямованість типових версій може бути успішно використана при розслідуванні злочинів, що мають ознаки повторюваності, наприклад, серійних вбивств, зґвалтувань, убивств на замовлення. У даних випадках типовість реалізації злочинного прояву, слідів, що залишаються на місці події, механізму його вчинення і приховування дозволяє побудувати прогностичні моделі стосовно дислокації дій злочинця, місця мешкання нової жертви злочину та ін. [4, 183–188].

Організаційна функція типових версій проявляється в тому, що вони сприяють організації розслідування у складних, поліваріантних ситуаціях, визначаючи шляхи і напрямки діяльності слідчого. Використання системи типових версій вносить у розслідування елемент точності, повноти, допомагає слідчому проаналізувати відомі йому аналогічні ситуації і відібрати придатні під конкретний випадок. Ознайомлення зі схемою таких версій дозволяє одночасно охопити й перспективно намітити всі можливі основні напрямки розслідування. Зокрема, слідчий з усіх варіантів, які має, може обрати той типаж (або декілька типажів) особи злочинця, котрий найбільш повно відповідає картині досліджуваного злочинного діяння, і використовувати ці відомості для наповнення первісно сформованої моделі механізму злочину інформацією, якої бракує, і тим самим створювати передумови щодо більш активного та продуктивного використання накопиченої інформації для збирання додаткових фактичних даних. Більше того, галузь пошуку може значно скоротитися, якщо досліджувана у справі ситуація буде віднесена до однієї з категорій завдань, що мають схожі умови вирішення.

Завдяки розробці концепції типових версій останнім часом стали з'являтися формалізовані програми розслідування, або алгоритмічні схеми дій слідчого у відповідних ситуаціях [5, 169–174]. Головними напрямками таких досліджень є: по-перше, типізація (за змістом) вихідної інформації про злочин; по-друге, надання до кожної типізованої інформації типового переліку версій; по-третє, формулювання типового переліку дій (програми) як засобу перевірки

версій та впливу на відповідну ситуацію. При цьому обов'язковою умовою розробки такого роду програм є чітка прив'язка типових версій до типових ситуацій, які можуть виникати на певному етапі розслідування. У цьому аспекті типові слідчі ситуації є основою класифікації і сферою реалізації типових версій, тобто кожній типовій слідчій ситуації певного етапу розслідування притаманні «свої» типові слідчі версії.

Методична функція типових версій полягає в тому, що вони допомагають слідчому у висуненні найбільш вірогідних робочих версій із числа можливих, за умов невизначеності конкретної події. Йдеться насамперед про початковий етап розслідування, де орієнтація слідчого саме на типові версії надає йому можливість висунути найбільш вичерпний перелік робочих (конкретних) версій і тим самим охопити максимальне коло питань, що входять до предмета доказування. Іншими словами, типова версія — це своєрідний «зародок» системи загальних, а іноді і окремих слідчих версій з конкретної справи. При цьому типові версії слід розглядати як першу сходинку в побудові версійної системи (сукупності всіх версій у справі) [6, 35]. Далі висувуються загальні версії, тобто версії, котрі стосуються всієї події злочину, та окремі версії, ті що стосуються будь-якого елемента складу злочину або окремого факту.

У версійному процесі відповідна типова версія служить більшою посилкою силогізму при висуненні конкретної версії у будь-якій кримінальній справі. Як менша посилка використовується судження, в якому констатується наявність певних вихідних даних. Конкретна ж версія, що втілюється у форму припустимого судження, виводиться з двох вказаних посилок. Так, якщо виявлено вогнепальну зброю неподалік трупу, то в такій ситуації відповідне міркування буде здійснюватись за такою логічною схемою: а) більша посилка — «якщо виявлено вогнепальну зброю неподалік трупу, то вбивство, ймовірно, вчинено на замовлення, а зброя залишена на місці події з метою ускладнення відшукування вбивці»; б) менша посилка — «у даному випадку виявлено вогнепальну зброю біля трупу»; в) умовивід (конкретна версія) — «дане вбивство вчинено, ймовірно, на замовлення».

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне серед стадій побудови та перевірки слідчих версій виокремити самостійну, а саме стадію звернення до типових аналогів. Зазначена стадія повинна зайняти проміжну ланку між аналізом вихідної інформації і безпосередньою процедурою формування слідчих версій за допомогою приймів логіки. Саме такий підхід надасть можливість підняти роль типових версій у версійному процесі, надати йому більшої спрямованості, зменшити ризик випадковості у отриманні доказової інформації.

Зрозуміло, що типові слідчі версії як відповідні моделі, котрі акумулюють в собі узагальнену інформацію про обставини події злочину і осіб, що їх вчинили, не можуть розглядатися як універсальний стовідсотковий засіб розкриття злочину, оскільки не в змозі охопити всі гіпотетично можливі ситуації його вчинення. Дійсно, в окремих випадках конкретно вчинений злочин може і не мати аналогів у минулому і відрізнятися від усіх попередніх суто індивідуальними ознаками. Але навіть за таких умов типові версії покликані допомагати

слідчому у визначені шляхів та засобів розкриття і розслідування такого роду злочинних проявів.

Евристична функція типових версій полягає в тому, що вони сприяють активізації розумової діяльності слідчого та орієнтації його мислення при нетрадиційних обставинах розслідування. Так, звернення слідчого до системи типових версій дозволяє йому одержати «підказку», серед якої категорії осіб найбільш вірогідніше може знаходитись злочинець і в якому напрямку треба здійснювати його пошук. Разом з тим побудова конкретних версій щодо особи злочинця не означає суто механічне використання на практиці певного набору рекомендацій, що встановлено дослідним шляхом. Вирішення цього завдання потребує диференційованого, творчого підходу, обумовленого своєрідністю досліджуваних обставин і слідчою ситуацією.

Типові версії виконують й дидактичну, навчальну функцію, оскільки виступають необхідною складовою криміналістичних методик розслідування окремих категорій злочинів, знаходять своє відображення у відповідних підручниках та посібниках, що вивчаються студентами і курсантами юридичних вищих навчальних закладів. Крім того, системи типових версій, що надані в певному узагальненому вигляді, сприяють поповненню у слідчих і оперативних співробітників наявних знань і досвіду. Яскравим прикладом таких узагальнених форм можна вважати напівформалізовані таблиці (схеми) щодо осіб, котрі вчинили навмисні вбивства в умовах неочевидності, які свого часу були запропоновані Л. Г. Видоновим [7] і в подальшому декілька модернізовані М. О. Селівановим [8, 62–65]. Саме на підставі цих таблиць навчалося не одне покоління слідчих, підвищуючи свою кваліфікацію і досвід.

Отже, типові версії як різновид криміналістичних версій виконують певні функції, що забезпечують реалізацію слідчим його пізнавальної, організаційної і методичної діяльності, сприяють збільшенню рівня його знань, підвищенню кваліфікації.

Література

1. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. — Х.: Консум, 2000.
2. Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: Монографія / За ред. В. А. Журавля. — Х.: Харків юрид., 2005.
3. Ларин А. М. От следственной версии к истине. — М.: Юрид. лит., 1976.
4. Журавель В. А., Синчук В. Л. Криміналістичні прогнози як засіб протидії серійним убивствам // Вісник Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України. — Луганськ, 2002. — Вип. 3.
5. Коновалова В. Алгоритмізація в теорії криміналістики // Вісник Академії правових наук України. — Х., 2007. — Вип. 1 (48).
6. Реховский А. Ф. Версии на первоначальном этапе расследования // Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования: Межвуз. сб. науч. тр. — Свердловск, 1988.
7. Видонов Л. Г. Криміналістические характеристики убийств и системы типовых версий о лицах, совершивших убийство без очевидцев: Метод. рекомендации к использованию систем типовых версий. — Горький: Покур. Горьк. обл., 1978.
8. Селіванов Н. А. Формалізовані програми рішення частних задач розслідування // Проблеми програмування, організації та інформаційного забезпечення попереднього розслідування: Межвуз. науч. сб. / Башк. гос. ун-т. — Уфа, 1989.